

Esbeekse paardendieven in 1741 opgehangen

door Jan van Helvoirt

In mijn jeugdijaren kwam het regelmatig voor dat we werden opgeschrikt door een op hol geslagen paard. Met de kar of platte wagen half achter zich aan werd de schrik en de snelheid vaak alsmaar groter. Onverschrokken stoere boeren wisten na rijp beraad dan toch het nerveuse trekdier, dat vaak uiteindelijk zichzelf uitspande, trillend tot staan te brengen. Bij buurman Jan Kroot in Diessen, was het paardje vaak eerder thuis dan het fluitende boertje zelf!

De laatste spectaculaire ‘paard op hol’ actie, waarvoor ik aan de kant moest, speelde toen een zoon van boer Van de Sande half jaren '60 met een ferme hevige lux, graan naar de molen van Teurlings bij de Diessense Heuvel wilde brengen. Uiteindelijk werd ook die vakkundig en ‘onvermoeid’ tot staan gebracht door een echte kampioen in koudbloedigheid: Jantje van Helvoirt uit het Hoekje!

Op maandag 5 juli 1734 beoogde dat de vrouw van de smid in Beek ook!¹ De knecht van Cornelis van Hooff aan de Beerten zag het paard van Gijsberdien, wed. Adriaen Moonen, *dat met de car seer hollende door de straat quam aanlopen*. De vrouw van de smid die voor heter vuren gestaan had, wilde haar beste beentje voor zetten en probeerde het paard tot staan te brengen, maar werd meteen door paard en kar totaal onder de voet gelopen. Ze werd zwaar gekwetst aan haar rechter been *alwaer het vlijs van de kuyt tot de enkel geheel weg waar tot op het vlijs van de pijp toe!* Chirurgijn mr. Van Campenhout constateerde vervolgens aan haar linkerbeen: *seer geswollen en blauw met een klijne contusie aan de rechter kant van de knie*. Kortom: haar complete onderstel was zwaar beschadigd.

De teugels in handen nemen

Exact twee maanden eerder had een andere Beekse geprobeerd om de teugels aan te halen. Maar tevergeefs! Op 4 mei 1734 reed Maria Catharina de Mesmaecker doodgemoedereerd met paard en kar over de stoffige zandweg richting Moergestel.² Ze had de Oisterwijkse markt bezocht en rond 6 uur in de middag kwam ze in het Heike vlak bij de huizen van Moergestel.

Het paard nam een wending en liep plotseling een ven in om te drinken, terwijl de voerman, Adriaan Adriaan van Wijk, *het peert juist niet met den toom hadde*. Het paard liep steeds verder het ven in, raakte vaste grond onder de voeten kwijt en begon te zwemmen. De voerman die achter de kar liep probeerde *de lijnd los te maeken*. Toen dat in het diepe water niet meer lukte wierp hij het lot in de vrouw haar schoot: *met de regter hand aende start van het paard vasthouden en met de linker hand het seel losmaeken*. Op een haar na miste zij de staart, duikelde voorover in het diepe water en verdronk...in het *Allemandsven!*

Jaren eerder was ook Adriaen van Dal uit Oisterwijk gekomen. Maar die kon gelukkig via Moergestel doorrijden tot Hilvarenbeek.³ Hij maakte daar een stop bij de herberg van Jan Sweens, alwaar diens knecht het paard in de hand hield.

Plotseling was Moergestelnaar Otto van Vaerle, die het paard met geweld uit zijn hand rukte, *daer opgaen sitten ende mede heenen gereden*. Maar de onvervaarde knecht zette de achtervolging in en vatte hem in de kraag. De dief echter trok zijn mes en begon Van Dal *vol furie ende gramswoede* aan te vallen *sulcx hij daer van eene snede heeft ontfangen door synen rock ter lengte van een halve elle*. Ternauwernood wist hij het huis van Francis Fabry in te vluchten. Zijn trouwe viervoeter bleef gelukkig ongedeerd.

¹ R.A.H. Hilvarenbeek R 209 f 352v.

² R.A.H. Hilvarenbeek R 209 f 350v.

³ R.A.H. Hilvarenbeek R 207 f324v.

Het beste paard...laat wel eens een steek vallen.

Contaminatie is het slechtste wat je een paard kunt aandoen: een paard dat eenmaal echt schrikt kan meteen bedorven zijn! Op 24 oktober 1707 reed Jan Cornelis Schilders in het avonddonker met paard bepakt en bezakt met graan van de Esbeekse Akkermolen op huis aan. Haast buiten adem klopte hij bij Esbekaar Willem Denis om hulp aan: *ick kom met mijn peert soo van de molen gereden en mijn peert stoot met sijnen teen tegen de brugh ende daer bruy ick met de sack van het peert!* Nauwelijks had hij zijn vraag om hulp beëindigd of er sprongen drie Esbekenaren met klippers in de hand de schuur in.⁴ Zonder man en paard te willen noemen, was Jan Jan Hermans uit de Groenstraat toch wel de ergste: ook de te hulp geschoten vrouw werd zo geslagen dat zij niet alleen *gequetst maer oock peers ende blauw was*. Op haar nachtelijk gekrijs kwamen de burens aangehold en vluchtten de drie belhamels de duisternis in, Jan Schilders klagend met zijn meel in zak en as achterlatend!

Ook Jan Paulus Andries kwam zijn beklag doen bij de Beekse schepenen. In september 1723 had hij op een avond zijn paard op de *gemeyn weyde* gedaan. De volgende morgen konstateerde hij kokhalzend *dat het peert een steeck inde buick hadde dat de darne daer uyt liepen*. De wed. van bovengenoemde Jan Cornelis Schilders wist wel te getuigen dat enige dagen eerder enkele onverlaten in de boomgaard van de burens geweest waren. Maar de hond wist ze nog vlot te verjagen.⁵

De volgende nacht kwamen ze terug bij de zwager van Jan Paulus Andries: *den hont seer was blaffende en eyndelijk in den huysse quam vlugten*. Twee mannen stonden onder de notenboom en een zat er al in! Terwijl er een prompt met zijn roer de hond dood schoot, smet Jacobus van Trier met een houten hamer i.p.v. naar de noten, naar de huisvrouw die *haer danigh trefte dat de rugh seer blauw en geel sagh!*

Toen sloegen ze op de vlucht. Met heldere maneschijn de boomgaard bestelen is natuurlijk slim, maar de kans was nu zo groot geweest *dat de personen soo wel te herkennen waren als bij dage*. Marie Peter Gerits zat met de gebakken peren *omdat haer been soodanigh geswollen, paers en blauw uytgeslagen is geweest dat hetselve open gesneeden soude hebben moeten werden en meer dan een maent gesmeert is geworden*. Zoals gemeenlijk namen de dieven wrok: ze namen het paard van haar zwager te grazen in de gemene weide. Maar diefstal was nog erger geweest!

Paarden aan de dijk te Doeveren.

Nicolaes van Laarhoven was op 26 april 1739 in Beek gehuwd met Anna Claas Leenders, geboortig van Poppel. Zij woonden in Esbeek, alwaar hij zich 's winters ledig hield met linnen weven. Zijn 60-jarige vader Peter van Laarhoven woonde naast hem en deed boerenwerk, *dog had selfs geen teuling nog ook geen vee*. Beide Van Laarhovens worden ook niet in de verpondingsboeken van Esbeek vermeld, maar wel in de huizenlijst van 1736.

Ze woonden aan de zuidwestpunt zijde van *de Mostaard*. Nu staat er een 'dubbele woning' op. In 1771 werd het 'huiske en hofke' groot $\frac{3}{4}$ lop. (oost H. van Poppel, zuid en west kinderen J. van Poppel, noord de straat) door zoon Dirk van Laarhoven verkocht aan Matthijs van der Flaest.⁶

's Zomers probeerde hij te werken in Holland. Zo kwam hij omstreeks St. Jan 1740 samen met zijn vader Peter van Laarhoven terug en tussen Doeveren en Drunen voelde hij zich behoorlijk moe! Langs de dijk zag hij wel twintig à dertig paarden. Van een stuk touw maakte hij een halster en ving uit de kudde een *bruyne ruyn die aftands was*.

---

⁴ R.A.H. Hilvarenbeek R 208 f 201.

⁵ R.A.H. Hilvarenbeek R 209 f 80, f 98, f 107v.

⁶ R.A.H. Hilvarenbeek R 86 f 85.

Hij reed richting Esbeek en in *het dorp van Tilborgh* vond hij zijn vader weer op de zaterdagse markt. Het paard bleek van Jan Peters de Cort uit Drunen te zijn. Hij was ouder dan zes jaar *en dus op den tand niet meer met seekerheijdt teekenende*. Vier weken later vond hij zijn paard in Baarle terug.⁷

Bij een hoeve *staende bij St. Janne Kercke* tussen Goirle en Poppel verkocht de zoon het paard aan zijn vader...om geen argwaan te wekken op die boerderij. Toen verkochten ze het op 29 mei 1740 door aan Jan Andries Heycants uit Baarle. Voor tien gulden werd *met den hantslagh het geluck gegeven*. Het paard bracht 9 gulden op en een gulden was voor zijn vader, de ‘makelaar’. Omdat de boer niet voldoende geld had, werd besloten om later af te rekenen in de Poppelse herberg van Cornelis Rieberghs *alwaer den Valck uythangt!* Maar 6 weken later bleek het paard uit zijn stal gestolen te zijn, zonder te weten door wie!

Met het koord straffen ... en lieve woorden sussen.

Vader en zoon werden gearresteerd en opgesloten in de ‘gevangenpoort’ in ’s Hertogenbosch. Daar werden ze ‘geexamineerd’ en bekenden zij *vrijwillig buiten pijn en banden van eyser* terstond, het paard gestolen te hebben. Behalve diefstal werd hen ook heling ten laste gelegd. De penningen hadden ze na afloop samen ook gedeeld. Toch was Niclaes er zich niet erg van bewust dat hij zo’n zwaar vergrijp gepleegd had. In die tijd was diefstal echter een ernstig misdrijf!

Op 23 februari 1741 werden ze door de Meester Scherprechter *met de coorde gestraft tot er de doot naervolgde*. Dat is zeker niet de bekende Johannes Calen, aanvankelijk scherprechter van Breda en later van Den Bosch, geweest. Die stierf namelijk in het voorjaar van 1736. De dode lichamen van de arme lieden uit de buurtschap ‘de Mostaard’ werden naar de plaats van het ‘buitengerecht’ van Den Bosch gebracht. Daar werden ze *ten exempel ten thoon gehangen*. Of het nog niet erg genoeg was, werd op diezelfde dag ook nog een Bekenaar ter dood gebracht. Maar blijkens zijn vergrijpen had die Jan van Dun het zeker verdiend vergeleken met die onnozele Esbekenaren. Hij stal duiven, schoot de Beekse schoolmeester Van der Hammen omver en zou in Diessen ten huize van Barbara de Cort, wed. Cornelis van Reusel,... *een horrible crime begaan hebben met een merrie paart, te schrikkelijk om uyt te leggen*.⁸

Echt onnozel bleef de vrouw van Nicolaes van Laarhoven achter met twee kleine kinderen. Haar broer Jan Claas Leenderts alias Holen was jaren eerder op het Beekse marktveld ook voor diefstal al ter dood gebracht.

De reeds eerder genoemde Beekse hoefsmid, Cornelis van Hooff, werd ook zwaar afgestraft: door Francis van Eyndhoven.⁹ Er was blijkbaar onenigheid tussen beiden geresen over het kopen van ‘een beest’ bij Jan Moonen. Er vielen rake klappen bij de hoefstal aan de Beerten en Van Hooff kreeg ze *onverhoets aent hoofd*. Maar die mepte met ijzeren vuist zijn aanvaller tegen de vlakke. En dat was olie in het vuur! Hij krabbelde overeind en *vatte schielijk de scheij uit de hoefstal en viel hevig aan*. Later kwam de hele familie Van Eyndhoven *heel verwoet* naar de Beerten: vader, moeder, Francis en Jasper. Ze stormden de smederij binnen en met ‘smehamers’ sloegen ze de deuren aan diggelen. Met zwaaiende messen en hamers liepen ze door het huis, tot pastoor Collaerts op het tumult afkwam. Het was juist de dag van de begrafenis van Peter Wijten uit .... de Paardenstraat! De pastoor lukte het *met soete woorden* de heethoofden de smederij uit te werken. De smid zegde toe het ‘betwiste beest’ aan Van Eyndhoven te laten ... om verdere ongelukken te voorkomen!

---

⁷ G.A.H. Den Bosch Vonnisboeken nr. 42 f 298-302.

⁸ R.A.H. Hilvarenbeek R 209 f 451.

⁹ R.A.H. Hilvarenbeek R 209 f 30.